

Tekst, uitgesproken door Rebekka W.R. Bremmer,
19 september 2021
Geschreven naar aanleiding van de tentoonstelling
Tewerkgesteld in het Amsterdamse Bos
in opdracht van DeLiteraireKaravaan

Het barre land

We hadden schone handen. Vingers die cijfers noteerden, noten uit snaren streken, garen door het minuscule oog van een naald prikten. Vingers die in hun toppen diamanten tegen het licht hielden, koopwaar herschikten op marktkramen, berichten verzonden in morsecode. Grote handen, kleinere handen. Lange vingers, dikke vingers. Rimpelige handen, harige handen. Nagels waar geen vuil onder zat. Schone handen. Mannenhanden. En we hadden het nooit geweten, maar het waren bijzondere handen. Het waren Joodse handen.

We moesten zelf een schep kopen. Allemaal moesten we vijf gulden betalen voor een schep. De directeur van de conservenfabriek, de boekhouder, de violist, de diamantslijper, de kleermaker, de venter, de bankemployé, de magazijnmedewerker, de radiotelegrafist van de ANP. Met gesteven wit overhemd, met gilet, met glimmend gepoetste zwarte schoenen en een schep in de hand liepen we naar de trein die ons naar de Nieuwe Meer zou vervoeren. We mochten de bus niet meer nemen, de tram niet meer in. Onze fietsen waren ons ontnomen. Maar we hadden de benenwagen. En er was een trein. Een trein speciaal voor ons.

De kerstvakantie was net voorbij. Het was nu 1944. Gelukkig nieuwjaar, gelukkig nieuwjaar. Bij sommigen van ons stond een kerstboom. Bij anderen stond een chanoeka kandelaar. Of ze stonden er allebei. Twee geloven op een kussen, daar slapen de nazi's tussen. Het had onze vrouwen niet uitgemaakt. Nu liepen hun mannen met sterren op hun borst en een schep in de hand. Nog voor de kerstboom werd weggehaald moesten we aan het werk. We namen de trein. Bij het eindstation moesten we nog een stuk lopen. Het was koud. We kwamen aan op een kale vlakte. Braakland. Voor ons lag drassig veen. Plat. Er waren geen

bomen. Wanneer we ons omdraiden, zagen we in de verte Amsterdam liggen. Maar we konden niet genieten van het vergezicht. We moesten de stad onze rug toekeren. Ze bevalen ons onze scheppen in de aarde te steken. Er moest gespuit worden, gerooid. De modder drong onze schoenen binnen, onze wollen sokken zogen het vocht op. Er moesten slootjes worden gemaakt en verbreed, dijken verzwaard, kades aangelegd. Alles moest met kruiwagens worden afgevoerd. Onze handen kregen blaren. Onze vingers verstijfden. Onze nagels kregen zwarte randen. We herkenden onze eigen handen niet meer. We zaten gevangen tussen de duisternis van de ochtend en de ondergang van de zon. Wanneer we 's ochtends aankwamen was het nog donker en als we naar huis gingen was het alweer donker geworden. In de uren dat het licht was bewerkten we het land. Als we even stilstonden om op onze scheppen te leunen en uit te rusten, kwamen ze op zware laarzen naar ons toegewalst en schreeuwden ze dat we door moesten gaan, luie varkens! We moesten doorwerken. Aan een bos vol bomen en paden, waar we nooit zouden wandelen. Waar we de zon nooit tussen de bladeren door zouden zien schijnen. Aan slootjes waar onze kinderen nooit overheen zouden springen. We moesten graven. We moesten het land ontginnen. We moesten gaten maken in de aarde. Het meervoud van graf is graven.

De eerste mens werd uit aarde geschapen, uit een vormeloze homp klei. De god van het Oude Testament kneedde hem, vormde hem en blies hem adem in. Hij zei tegen de eerste mens dat hij van aarde was gemaakt en ook weer tot aarde zou verworden. En in de tijd die hem was gegeven tussen zijn geboorte en zijn dood, zou hij hard moeten werken, moeten zweten, moeten bloeden voor zijn dagelijks brood. Dat dagelijks brood was alleen nog maar op de bon te krijgen. Als het er überhaupt nog was. Terwijl wij werkten, gingen onze vrouwen naar de kruidenier in de hoop dat er nog wat te halen viel. We hadden altijd graag gewerkt, hadden het met plezier en plichtsgevoel gedaan, maar de werkers die we waren geweest, de musicus, de slager, de marktkoopman, die waren we niet meer. We waren de Joden die hun beroepen niet langer uit mochten oefenen, die ontslagen werden en vervolgens gedwongen arbeid moesten verrichten. Te werk stellen, noemden ze het. Werkverschaffing. Alsof we dankbaar moesten zijn dat we aan de slag konden. Je leven lang zul je werken en dan terugkeren naar de aarde.

Zo lang bleek dat leven niet te zijn. Al duurden de dagen eindeloos en telden we de uren tot we weer naar huis mochten waar onze vrouwen op

ons wachtten. Wij mochten aan het einde van de dag tenminste nog naar huis. Moe, vies, hongerig. Als we geweten hadden dat het slechts voor een aantal maanden zou zijn... Als we geweten hadden dat het nog allemaal veel erger kon... Als we het geweten hadden...

God schiep de mens uit aarde. Hij blies hem leven in, gaf hem adem om mee te spreken. De nazi's schiepen de niet-mens, de on-mens. Ze ontnamen ons de adem, ze beroofden ons van onze stem, ze maakten van ons allemaal één grote, vormeloze homp. We waren uit aarde gemaakt, maar we keerden er niet naar terug. Niet naar ons land. Niet naar de grond. Het bos dat we geschapen hadden, hebben we nooit gezien. We werden in het vuur geworpen. Onze as vervloog in de wind.

Rebekka W.R. Bremmer (1977) studeerde Latijns-Amerikaanse Literaire Studies en Moderne Westerse Letterkunde aan de Universiteit Utrecht. In 2012 verscheen haar zeer geprezen debuutroman *Eb*, in 2014 gevolgd door de roman *De evolutie van een huwelijk*. Haar derde roman *De maan danst op het erf van de doden* is verschenen in voorjaar 2019. Ze vertaalde o.a. *Mijn naam is Selma* van Selma van de Perre en Barack Obama's *Een beloofd land*. Ze werkt nu aan haar vierde roman.

www.instagram.com/rebekka_w_r_bremmer/